

GÖKYÜZÜNÜ KURTARMAK

GALİLEO’NUN KİLİSE’YLE MÜCADELESİNDEN BİR KESİT

DERLEYEN

ÜNSAL ÇİMEN

GALILEO GALILEI

İtalyan bilim insanı, düşünür (1564-1642). Modern bilimin kurucu figürlerinden biri olarak kabul edilir. Matematikçi, gökbilimci ve doğa filozofu olarak, gözleme dayalı bilim anlayışını sistemli biçimde savundu ve Aristotelesçi kozmolojinin otoritesini sarsan çalışmalara imza attı. Teleskopla yaptığı astronomik gözlemler, Ay'ın yüzeyinin kusurlu olduğunu, Jüpiter'in uydularını ve Venüs'ün evrelerini ortaya koyarak Kopernikçi evren tasarımını kuvvetli biçimde destekledi. Galileo'nun bilimsel iddiaları, Kutsal Kitap'ın yorumlanması ve bilginin yetkisi konularında Kilise'yle ciddi bir çatışmaya yol açtı. 1633'te Engizisyon tarafından yargılanarak görüşlerinden resmen vazgeçmeye zorlandı. Buna rağmen Galileo, doğayı matematiksel yasalarla açıklama fikrini kalıcı biçimde yerleştirerek modern bilimsel düşüncenin yönünü belirledi. Başlıca eserleri: *La bilancetta* (1586), *De motu* (1590 civarı), *Sidereus Nuncius* (1610), *Discorso sulle cose che stanno in su l'acqua* (1612), *Lettera a Cristina di Lorena* (1615), *Il Saggiatore* (1623), *Dialogo sopra i due massimi sistemi del mondo* (1632), *Discorsi e dimostrazioni matematiche intorno a due nuove scienze* (1638).

ÜNSAL ÇİMEN

Antalya doğumlu (1974). Lisans eğitimini Ankara Üniversitesi Jeofizik Mühendisliği Bölümünde, lisansüstü eğitimini Akdeniz Üniversitesi (2003-2005) ve Otago Üniversitesi (2012-2017) felsefe bölümlerinde tamamladı. Lisansüstü eğitimi sırasında Platon'un kadına bakışını incelediği yüksek lisans tezini ve Francis Bacon'ın doğa felsefesinde matematiğin yerini incelediği doktora tezini yazdı. Hâlen Muş Alparslan Üniversitesi Felsefe Bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmakta ve çalışmalarını erken modern dönem bilim felsefesi tarihi ve feminizm alanlarında sürdürmektedir.

Başlıca eserleri: *Eski Yunan Dramalarında Anaerkil İzler* (2011), *Azizler ve Dâhiler* (2021), *Su, Kan ve Akıl* (2025).

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	11

1. KISIM

GALILEO VE BENEDETTO CASTELLI YAZIŞMALARI	21

¹ BENEDETTO CASTELLI’NİN GALILEO’YA MEKTUBU 14 ARALIK 1613	23

² GALILEO’NUN BENEDETTO CASTELLI’YE MEKTUBU 21 ARALIK 1613	26

2. KISIM

GALILEO VE PIERO DINI YAZIŞMALARI	35

¹ GALILEO’NUN PIERO DINI’YE MEKTUBU 16 ŞUBAT 1615	37

² PIERO DINI’NİN GALILEO’YA MEKTUBU 7 MART 1615	43

³ GALILEO’NUN PIERO DINI’YE MEKTUBU 23 MART 1615	46

3. KISIM	
PAOLO ANTONIO FOSCARINI İLE KARDİNAL BELLARMINE'İN YAZIŞMALARI	59

KARMELİT MEZHEBİ'NDEN MUHTEREM PEDER PAOLO ANTONIO FOSCARINI'NİN MEKTUBU	61
6 OCAK 1615	

KARDİNAL BELLARMINE'İN FOSCARINI'NİN MEKTUBUNA CEVABI	104
12 NİSAN 1615	

4. KISIM	
GALİLEO: KOPERNİKÇİ ÖĞRETİ ÜZERİNE	107

5. KISIM	
BÜYÜK DÜŞES CHRISTINA'YA MEKTUP	135
1615	

DİZİN	182

ÖNSÖZ

Bu kitapta Galileo'nun ve dönemin önemli kişilerinden iki din görevlisinin mektuplarını ve yazılarını bulacaksınız. Bu iki din görevlisi, Karmelit bir papaz olan Paolo Antonio Foscarini¹ ile Galileo'nun yargılanmasında önemli bir rolü olan Kardinal Roberto Bellarmine'dir.² Bu mektuplarda ve yazılarda (yazılar diyorum çünkü bu kitabın Dördüncü Kısım Galileo'nun Kopernikçi sistem üzerine düşüncelerini içeren yazılarından oluşmaktadır) Galileo'nun yargılanma sürecindeki din ve bilim, daha doğrusu Kilise ve bilim arasındaki anlaşmazlığı en açık hâliyle görmek mümkündür. Bu anlaşmazlığı din ve bilim arasında görmekten ziyade Kilise ve bilim arasında görmeyi tercih etmemin nedeni, Kilise'nin resmî tutumunun tüm inançlı Hristiyanlarca benimsenmemiş olmasıdır. Nitekim o dönemde bazı inançlı Hristiyanlar da Kopernik ve Galileo'nun yeni fikirlerinin Hristiyanlık öğretisiyle çelişir bir yanının olmadığını düşünmüşlerdi. Bunlardan belki de en önemlisi, aşağıda bu konuyla ilgili açıklamalarının bulunduğu mektubunu okuyabileceğiniz Foscarini'dir.

Bu kitapta, Kilise ile bilim arasındaki anlaşmazlığa dair tartışmaları görmemiz açısından önemli olarak değerlendirdiğim

¹ İtalyan Karmelit rahip, bilim insanı ve teolog Paolo Antonio Foscarini (1565–1616), yayımladığı mektubunda Kopernik'in Güneş merkezli evren modelinin Kutsal Kitap'a aykırı olmadığını savunmuştur. Tıpkı Galileo gibi, bilim ile dinin çatışmadığını göstermeye çalışmıştır. Ancak Foscarini'nin bu savunusu Roma Engizisyonu tarafından tehlikeli bulunmuş, mektubu 1616'da yasaklılar listesine alınmış ve dağıtımı engellenmiştir.

² İtalyan Katolik kardinal, ilahiyatçı ve Kilise doktoru olan Bellarmine (1542–1621), Cizvit tarikatına katıldıktan sonra önemli bir teolog ve öğretmen olarak öne çıktı. Roma'da yüksek makamlara yükseldi ve 1599 yılında kardinal olarak atandı. Engizisyon'un önde gelen figürlerinden biri olarak, bilim ile din arasındaki çatışmalarda etkili bir rol üstlendi.

mektup ve yazılara yer verdim. Bu mektupların ve yazıların dördü hariç hepsi de Galileo'ya aittir. Foscarini ve Bellarmine'in mektupları da bu anlaşmazlığa dair tartışmaları öğrenmek için çok değerlidirler, bu nedenle onlara da bu kitapta yer verdim.

Bu önsözde, aşağıdaki yazıları daha rahat anlayabilmeleri için konunun yabancıları olan okurlara bazı açıklamalar yapmak istiyorum. Bu açıklamaları üç madde hâlinde ifade edebilirim: İlk olarak *teolojinin hizmetçisi olarak felsefe ve bilim*ler öğretisi; ikinci olarak, Kutsal Kitap'ı yorumlama hakkının kime ait olduğuyla ilgili tartışmalar ve son olarak da Kilise'nin gökbilim kuramlarının sadece gözlemlerle uyumlu ve hesaplama kolaylığı sağlayan varsayımlar olarak görülmesi gerektiğine –yani bu kuramların bize doğanın gerçek bir betimlemesini vermediğine– dair tutumu.

Şimdi, ilk maddeyle ilgili olarak şunlar söylenebilir: Ortaçağ boyunca bilim ve felsefe gibi seküler disiplinlere *teolojinin hizmetçisi* rolü verilmişti. Fakat bu tutumu ilk olarak Yahudi filozof İskenderiyeli Filon'da³ görüyoruz. Bilimler ve felsefeye biçilen bu rolün hem faydaları hem de zararları olmuştur. Nitekim bu rol, felsefeyi –yani seküler bilgiyi– dışlamak-tansa onu teoloji çerçevesinde kullanmayı önerir. Bir başka deyişle Kutsal Kitap'ı daha iyi anlamak ve yorumlamak için felsefeyi yardımcı olarak kullanır ve bu kullanım Filon'a göre, Kutsal Kitap'ın mecazi anlamını anlamak içindir çünkü Kutsal Kitap'ın bir lafzi anlamı vardır ve bu anlam sıradan okuyucu içindir, bir de daha derin, mecazi bir anlamı vardır ama bu anlam belli bir birikimi olan eğitilmiş insanlara yöneliktir.

Bilimlerin kraliçesi olarak teoloji, seküler bilgiye dair epistemolojik bir üstünlük iddiasındaydı. Teoloji, Kutsal Kitap'la ilgili bir çalışma alanı olduğu için ve bu ilahi bilginin, insanın ürettiği bilgiye nazaran kesin bir bilgi olmasından dola-

³ İskenderiyeli Filon (MÖ. 20 – MS. 50). Helenistik dönem İskenderiye'sinde doğmuş ve yaşamış olan Filon, Yahudi dinî inancını Platoncu ve Stoacı öğretilerle birleştirme çabasıyla bilinir.

yı, seküler bilginin daha kesin olan ilahi bilginin astı olması gerektiği ileri sürülmüştü.

Yahudi Filon'un *teolojinin hizmetçisi olarak felsefe* düşüncesini Hristiyan dünyaya taşıyan isimler arasında ilk olarak İskenderiyeli Klement'i (150–215), ardından da İskenderiyeli Origenes'i (185–253) zikredebiliriz. Bu teologlar, felsefeyi teolojinin hizmetçisi olarak görüyorlardı. Felsefeyi tamamen dışlayan önceki teologların tutumu ile kıyasladığımızda, bunun daha olumlu bir yaklaşım olduğu söylenebilir ama felsefeyi teolojinin hizmetçisi yapmak yine de seküler bilginin gelişimini engellemiştir. Çünkü bu rol, felsefenin ilgi alanını teolojiyle sınırlar ve seküler bilgiye teolojiden bağımsız hareket etme, dolayısıyla da gelişme imkânı tanımaz. Felsefeyi tamamen dışlayan teologlar arasında ise Tertullianus'u (160–240) örnek gösterebiliriz. O, şöyle der:

Atina'nın Kudüs'le ne ilgisi var? Akademi ile Kilise arasında ne tür bir uyum olabilir? Ya Sapkınlarla Hristiyanlar arasında? . . . Stoacı, Platoncu ve diyalektik bir bileşimden oluşan alacalı [karma] bir Hristiyanlık üretmeye yönelik tüm girişimlerden uzak durun! İsa Mesih'e sahip olduktan sonra meraklı tartışmalar istemiyoruz; İncil'in mesajını tattıktan sonra sorgulama peşinde değiliz! İnancımız dışında başka bir inanca ihtiyacımız yok. Bir kez buna inandık mı, başka bir şeye inanmamız gerekmez.⁴

Tertullianus bu sözlerinde 'Atina' ile felsefeyi, 'Kudüs' ile Hristiyanlığı kastetmiştir. 'Akademi' ise Platon'un okulunun ismidir. Benzer bir tutumu Tatianus ve Basileios gibi teologlarda da görmek mümkündür. *Teolojinin hizmetçisi olarak felsefe* fikri, işte bu türden teologların seküler bilgiyi tama-

⁴ Tertullian, "Prescription Against Heretics", *The Writings of Tertullian, Volume II*, ed. Anthony Uyl. Ingersoll: Devoted Publishing, 2019, s. 30.

men dışlayan tutumlarıyla mücadele etmek için kullanılmıştır. Malcolm De Mowbray'ın sözleriyle:

Felsefenin teolojinin hizmetkârı olarak görülmesinin ilk ve asıl anlamının, rasyonalist bir Hıristiyanlığın gelişiminde felsefenin bir rolünün olması ve esas olarak tüm seküler bilgiyi reddetmek isteyenlere karşı mücadele etmek için kullanılması olduğu görülecektir.⁵

Bu açıdan faydalı bir tutum olarak görebileceğimiz bu rol, daha önce ifade ettiğimiz üzere, seküler bilginin gelişimini maalesef olumsuz etkilemiştir çünkü felsefe, bu rolüyle teolojiden bağımsız bir çalışma alanı olmaktan çıkmıştır. Teolojinin felsefeyi hizmetçisi olarak görmesinin gerekçesiye yukarıda da ifade edildiği gibi, epistemolojik açıdan kendini üstün görmesiydi. Teoloji kesin bir bilgi alanına sahipken, felsefeyse ancak kesin olmayan bir bilgi sunabilirdi çünkü insan üretimi bir bilgiydi ve doğa felsefesi de hem insanın ürettiği hem de değişen doğaya dair bir bilgi olması açısından kesinlik konusunda asla teolojinin ilgi alanı olan Tanrı Sözü kadar bir yetkinliğe sahip olamazdı. Nitekim Ortaçağa bakarsak, felsefi diyebileceğimiz bütün çalışmaların teolog filozoflar tarafından teoloji çerçevesinde yapıldığını görürüz.

Kilise ile Galileo arasındaki anlaşmazlığın çözülmesi için teolojinin bu epistemolojik üstünlük iddiasından vazgeçmesi gerekiyordu ve aslında bu bakış dinsel bir tutumdur. Şöyle ki, tıpkı Kutsal Kitap'ın Tanrı Sözü olması gibi, doğa da Tanrı tarafından yaratılmıştır, Tanrı'nın bir eseridir, dolayısıyla bunlardan birinin diğerine üstünlük iddia etmesi anlamsızdır. Bundan dolayı, insanın duyu deneyimleri ve zorunlu kanıtlamalarla elde etmiş olduğu doğa bilgisi de Tanrı'nın Sözü kadar kesinlidir. Galileo'nun önerdiği bu yeni tutum, teolojinin epistemo-

⁵ Malcolm De Mowbray, "Philosophy as Handmaid of Theology: Biblical Exegesis in the Service of Scholarship", *Traditio*, 59, 2004, s. 2.

lojik üstünlüğünü sarsarak doğa felsefesini teolojinin hizmetçisi rolünden kurtarmayı amaçlar. Gelgelelim Galileo, teolojinin ‘bilimlerin kraliçesi’ olduğu düşüncesine bütünüyle karşı çıkmaz. Ona göre bu kraliçelik, epistemolojik bir üstünlüğe değil, teolojinin konusunun kutsallığına –yani insanın kurtuluşuna ilişkin oluşuna– dayanmalıdır. Ne var ki Galileo’nun bu yaklaşımı, dönemin Kilisesi tarafından kabul edilmemiştir.

Kilise ile Galileo arasındaki anlaşmazlığın ortaya çıkışına dair yukarıda belirtmiş olduğum ikinci madde ise Kilise’nin gökbilimle ilgili olarak araçsalci (*instrumentalist*) yaklaşımı olmuştur. Araçsalcılık terimi ilk olarak John Dewey tarafından ortaya atılmakla birlikte, bugün bizim kullandığımız anlamda ilk kez Pierre Duhem tarafından kullanılmıştır.⁶ Buna göre, fiziksel önermeler sadece hesaplama yapmak ve tahminlerde bulunmak için ortaya atılmış olan varsayımlardır ve doğayı doğru şekilde betimleme gibi gayeleri yoktur. Dolayısıyla bir kuramın değeri öngörü gücüyle ölçülür. Duhem bu araçsalci yaklaşımını fizikle sınırlandırmışken, daha sonrasında Willard van Orman Quine bu araçsalci tutumu, matematik ve mantık da dâhil olmak üzere bilimin bütün dallarına genişletmiştir.⁷

Duhem’in bir diğer iddiası ise Antik Yunan gökbilimcilerinin gökbilimsel kuramlara yaklaşımlarının araçsalci olduğudur.⁸ Duhem buna delil olarak MÖ. 1. yüzyılda yaşamış olan Yunan gökbilimci Geminus’tan aşağıdaki sözleri alıntılar:

⁶ Bkz. Gad Freudenthal, “Instrumentalism and Realism as Categories in the History of Astronomy: Duhem vs. Popper, Maimonides vs. Gersonides”, *The Significance of the Hypothetical in the Natural Sciences*, ed. M. Heidelberger & G. Schiemann. Berlin: Walter de Gruyter, 2009, s. 271; P. Kyle Stanford, “Instrumentalism: Global, Local, and Scientific”, *The Oxford Handbook of Philosophy of Science*, ed. P. Humphreys. New York: Oxford University Press, 2016, s. 318.

⁷ Bkz. Rogério P. Severo, “Confirmation holism and underdetermination in Quine’s thought”, *Filosofia Unisinos*, 2012, 13(2), s. 105–106; Jerzy Kmita, *Problems in Historical Epistemology*, çev. M. Turner. Warszawa: Polish Scientific Publishers, 1988, s. 132–159.

⁸ Karl Popper bu görüşe karşı çıkar; ona göre antik filozoflar araçsalci değil gerçekçidirler, bkz. Karl Popper, *Conjectures and Refutations: The Growth of Scientific Knowledge*. New York: Routledge, 2002, s. 131, dipnot 2; ayrıca bkz. Gad Freudenthal, “Instrumentalism and Realism as Categories in the History